

Ljubo Jurčić*

UDK 001.891:330.342.151
JEL Classification P270, N140, B240
Izvorni znanstveni rad

EKONOMSKI RAZVITAK INVESTICIJE, FIKSNI KAPITAL I EKONOMIJA I POLITIKA TRANZICIJE¹

Autor ovog članka se već ranije bavio istraživanjem znanstvenog opusa Dragomira Vojnića, jednog od najistaknutijih hrvatskih ekonomista. Dragomir Vojnić je jedan od obnovitelja Ekonomskog instituta, Zagreb 1952. godine. Ovaj Institut pripada najstarijim ekonomskim institutima u ovom dijelu Europe. Osnovan je 1939., a časopis Ekonomski pregled 1935. godine. Dragomir Vojnić je znanstveni savjetnik (emeritus) Ekonomskog instituta, Zagreb, i redovni profesor (emeritus) na Ekonomskom fakultetu, Sveučilišta u Zagrebu. Član je i suradnik prvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a kasnije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Od 1972. do 1990. bio je predsjednik Saveznog ekonomskog savjeta. Od 1973. do 1993. direktor je Ekonomskog instituta, Zagreb. Znanstveni rad Dragomira Vojnića obuhvaća dvije cjeline: (1) ekonomski razvitak, investicije i fiksni kapital i (2) ekonomija i politika tranzicije.

* Lj. Jurčić, prof. dr. sc., Ekonomski fakultet, Zagreb. Rad primljen u uredništvo: svibanj 2005.

¹ Glavni odbor Hrvatskog društva ekonomista na svojoj sjednici od 15. veljače 2005. godine odlučio je da se u ovoj (2005) godini obilježe dva jubileja. Prvi jubilej se odnosi na obilježavanje sedamdesete obljetnice časopisa Hrvatskog društva ekonomista *Ekonomski pregled*. Drugi jubilej se odnosi na obilježavanje osamdesete obljetnice Dragomira Vojnića koji je preko dvadeset i pet godina glavni i odgovorni urednik časopisa *Ekonomski pregled*. Budući sam već ranije istraživao znanstveni opus Dragomira Vojnića, spomenuti stjecaj okolnosti je utjecao da se ovo istraživanje u ovoj fazi zaokruži i završi.

Od dvanaest objavljenih knjiga, šest se odnosi na prvu a drugih šest na drugu cjelinu istraživanja. Na području ekonomske znanosti objavio je preko 200 članaka u zemlji i inozemstvu. Bio je vrlo aktivan u međunarodnoj znanstvenoj suradnji. Kao direktor Ekonomskog instituta, Zagreb naročito je surađivao s Bečkim institutom za komparativne međunarodne studije, Institutom za međunarodno ekonomsko i političko istraživanje Ruske akademije znanosti (Moskva) i Institutom za komparativne studije Državnog sveučilišta u Floridi (Tallahassee).

Ključne riječi: tržište, kapitalizam, održivi razvitak, neoliberalizam, tranzicija, rad, kapital, solidarnost.

Ekonomski institut, Zagreb i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu pripadaju najstarijim institucijama takvoga karaktera u ovome dijelu Europe. Ekonomski institut, Zagreb osnovan je godine 1939. u vrijeme Banovine Hrvatske.

Znanstvenici Ekonomskog instituta, Zagreb u proteklom su stoljeću dali veliki doprinos ekonomskim znanostima i razvitku znanstvenih kadrova, ekonomista-znanstvenika.

Dugoročna znanstveno istraživačka orijentacija Instituta je bila usmjerena i na kompleks makroekonomije i na kompleks mikroekonomije, a to znači da su znanstvenici Instituta u kontinuitetu istraživali i funkciju gospodarstva u cjelini i funkciju poduzeća.

U nizu područja znanstvenih istraživanja Ekonomskog instituta, Zagreb valja posebno spomenuti ekonomski razvitak, ekonomski sustav, investicije, fiksni kapital, kompleks amortizacije i zamjene kao troškova fiksnog kapitala, kvantitativne metode ekonomske analize, a isto tako i kompleks ekonomije i politike tranzicije. Istražujući na tim područjima, u prošlom je stoljeću u Ekonomskom institutu, Zagreb stasao čitav niz istaknutih znanstvenika.

I premda je osnovna namjena ovoga rada istražiti i razmotriti neke od važnijih segmenata iz znanstvenoga opusa Dragomira Vojnića koji je jedan od najistaknutijih znanstvenika Ekonomskog instituta, Zagreb, ipak je potrebno spomenuti i još neke. Posebno one kojih više nema među nama. To su Ivo Vinski, Rikard Lang, Mijo Sekulić (o kome sam već pisao u časopisu "Ekonomski pregled") Drago Gorupić, Marijan Korošić, Ivan Krešić (koji je još godine 1939. bio jedan od osnivača Ekonomskog instituta, Zagreb) i Gorazd Nikić (koji nas je nedavno napustio u zenitu svojih znanstvenih potencijala).

Govoreći o znanstvenom opusu Dragomira Vojnića potrebno je na samom početku spomenuti činjenicu da on pripada najstarijim profesorima (emeritus) Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i da je znanstveni savjetnik (emerit-

tus) Ekonomskog instituta, Zagreb. Član je suradnik, prvo Jugoslavenske, a potom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Govoriti o problemima ekonomskog razvitka, investicija, amortizacije i zamjene i troškova fiksnog kapitala, jednako kao i govoriti o problemima reforme i ekonomije i politike tranzicije, gotovo da i nije moguće bez spominjanja radova Dragomira Vojnića.

Dragomir Vojnić jedan je od obnovitelja rada Ekonomskog instituta, Zagreb na početku godine 1952. Prošle (2004.) godine Ekonomski institut obilježio je šezdesepettu obljetnicu svoga rada. Vojnić je oko polovine toga vremena bio direktor (približno 20 godina) i zamjenik direktora Instituta. Tim je povodom objavio članak pod naslovom "Tržište-prokletstvo ili spasenje" u kojem daje pregled povijesne retrospektive i svoga djelovanja i djelovanja Instituta. Taj je rad objavljen u časopisu Hrvatskoga društva ekonomista "Ekonomski pregled" br. 9-10, Zagreb 2004., a Vojnić je glavni urednik toga časopisa više od 25 godina.

On je i jedan od rijetkih "posljednjih Mohikanaca" znanstvenika ekonomista koji mogu, ne samo pisati, nego i svjedočiti o reformskim događanjima na ovim našim prostorima. I pored toga što je reformski djelovao i kao angažirani društveni radnik, najveći je dio njegovih znanstveno-istraživačkih ambicija i ostvarenja povezan s Ekonomskim institutom, Zagreb, a znanstveno-nastavnih s Ekonomskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu.

U okviru opće reformske orijentacije Ekonomskog instituta, Zagreb posebnu je pozornost posvetio kompleksu investicija i ekonomskoga razvitka.

Godine 1957. objavljuje u "Ekonomskom pregledu" članak "Investicije u NRH od 1947. do 1955." U tome se članku po prvi puta kod nas upozorava na probleme razlika između amortizacije i zamjene. Vojnić je već tada otkrio da se akumulacija fiksnog kapitala ne može konzistentno definirati na osnovi dviju, klasičnih, makroekonomskih kategorija investicija (u bruto i neto izrazu), već da je za to potrebno uvesti treću makroekonomsku kategoriju investicija, a to su nove investicije.

Godinu 1957/1958. provodi kao research fellow na studijskom boravku na London School of Economics. Taj je studijski boravak fokusirao na dva glavna područja, a to su problemi investicija i ekonomskog razvitka. Tu on jasno definira teorijsku osnovu triju makroekonomskih kategorija investicija: bruto, neto i nove. Samim time bačeno je novo svjetlo na problem troškova fiksnog kapitala u dinamičnoj privredi, zato što je u tim uvjetima amortizacija veća od zamjene. Evsey Domar u svojim briljantnim istraživanjima te teme učinio je mali previd. Umjesto da definira treću makroekonomsku kategoriju investicija, tj. nove investicije on je redefinirao neto investicije i na taj je način dio problema ostavio otvorenim. (Evsey Domar: "Essays on the Theory of Economic Growth", New York, Oxford University Press, 1957.)

Branko Horvat, koji je u isto vrijeme bio u Engleskoj, istražio je problem amortiziranog multiplikatora koji, međutim, ne izražava opći slučaj, nego kako je i sam Horvat rekao, komparativno statički slučaj. (Branko Horvat "The Depreciation Multiplier and Generalized Theory of First Capital Cost", The Manchester School May 1958.). Horvat je ove primjedbe uvažio i poslije je svoje istraživanje dopunio. Na tu je temu s Horvatom imao veoma zanimljive i korisne rasprave u Londonu i u Zagrebu, a obojica su o toj problematici raspravljali s Evsey Domarom u Zagrebu. Vojnić je poslije o tome s Domarom nastavio razgovarati u SAD za vrijeme studijskog boravka godine 1967./1968. (kao visiting professor) na Državnom sveučilištu Kalifornija, Berkeley. U to je vrijeme kompletirao knjigu "Investicije i ekonomski razvoj" koju su objavili Informator i Ekonomski institut, Zagreb godine 1970., a Domar je bio neformalni recenzent te knjige. Vojnić je bio njegov gost za vrijeme Domarovoga boravka u ljeto godine 1968. na Državnom sveučilištu Kalifornije. U šali mu je rekao da bi tako cjelovita teoretska razrada kompleksa investicija i ekonomskog razvitka plijenila više pozornosti da je iz neke velike zapadne zemlje.

Sudbina znanstvenika iz male zemlje dogodila mu se i s radovima iz područja demografskih investicija. Godine 1956. na prvom kongresu International Economic Association u Rimu velikani toga vremena Alfred Sauvy, Colin Clark, Simon Kuznets i drugi otvorili su diskusiju o demografskim investicijama i ekonomskom razvitku. Oni su samo naznačili neke segmente teoretskih osnova demografskih investicija, ali koncept nisu zaokružili. Taj dio istraživanja Vojnić je obavio za vrijeme studijskog boravka na London School of Economics. Rezultati istraživanja objavljeni su 1959. u "Ekonomskom pregledu", a 1960. u knjizi koju je objavio Ekonomski institut, Zagreb pod naslovom "Investicije na području Jugoslavije 1947-1958". O toj je temi predavao i na prvom postdiplomskom studiju Ekonomskog fakulteta, Zagreb na početku šezdesetih godina 20. stoljeća. Jedan od polaznika bila je i Alica Wertheimer Baletić, koja Vojnićeva istraživanja demografskih investicija spominje u svojoj knjizi "Stanovništvo i razvoj", Mate, Zagreb, 1999. I premda je to u nas veoma aktualna tema znanstvenici je nisu stavljali u prvi plan. To je donekle i razumljivo zato što je u bivšoj državi, kao zemlji veoma divergentnih demografskih kretanja, bilo veoma teško voditi aktivnu demografsku politiku u smislu planiranja obitelji. Ipak su ekonomisti iz manje razvijenih područja nešto više pozornosti posvećivali demografskim investicijama. Neki od njih, posebno oni s Kosova, o temi demografskih investicija prijavljivali su kod Vojnića i magistrarske i doktorske disertacije. (Musa, Limani i Josefina Pulja). Najviše su koristili od bavljenja demografskim investicijama imali mladi ekonomisti - znanstvenici iz NR Kine koji su u sedamdesetima i osamdesetima bili na studijskom boravku na Ekonomskom fakultetu sveučilišta u Zagrebu (kod profesorice Alice Wertheimer Baletić) (Lu Jian Jing, Lju Jun Šen, Čeng Yu Ying) i u Ekonomskom institutu, Zagreb. Oni su se teorijom i metodom demografskih investicija koristili kao osnovom planiranja obitelji. Cjelovite razrade kompleksa demografskih investicija Vojnić je

dao u već spomenutoj knjizi "Investicije i ekonomski razvoj" i "Investicije u fiksne fondove Jugoslavije" iz godine 1970. Nešto veću pozornost na međunarodnome planu privukao je referat na konferenciji International Association for Research in Income and Wealth (Vojnić je jedini član te asocijacije iz Hrvatske) pod naslovom "Demographic Investment and Economic Development in Yugoslavia". Konferencija je održana u Nataniji, Izrael godine 1969., a rad je objavljen u "The Florida State University Slavic Papers", Volume 4, Tallahassee, 1970. Posljednji je Vojnićev veći rad o investicijama knjiga koju je napisao u koautorstvu s Mijom Sekulićem pod naslovom: "Uvod u analizu i planiranje investicija", Ekonomski institut, Zagreb i Informator Zagreb, 1980. U dva posljednja dijela ove knjige (VI. i VII.) primijenjena je međusektorska (input-output) analiza.

2. Ekonomski institut, Zagreb je od samoga početka svoga djelovanja bio veoma reformski orijentiran. Razvitak sustava samoupravljanja isticao je, po prirodi stvari, u prvi plan probleme tržišta. Toga su na samom početku rada Instituta bili svjesni njegovi članovi znanstvenici. To se posebno odnosi na neke kojih više nema. Tragom takve orijentacije Instituta Vojnić je svoj studentski boravak na London School of Economics, pored već spomenutoga kompleksa investicija, dohotka i kapitala posvetio i istraživanju onih problema kapitalističkog gospodarstva koji su bili posebno važni za ostvarivanje reforme, a to su problemi razvitka i funkcioniranja tržišta u uvjetima društvenog vlasništva i samoupravljanja. Za taj su kompleks istraživanja u to vrijeme bili veoma prikladni, a može se reći i veoma popularni radovi Abbe Lerner (posebno "Economics of Control") i radovi Oskara Langea. Ti su radovi dali najbolju kritiku svega onoga zbog čega je realni socijalizam došao od prvoga dana u krizu.

Njihovi su radovi bili posebno znanstveno zasnovani i zbog toga što su ih oni pisali kao lijevo orijentirani znanstvenici. Vojnić je proučavajući te radove produbio svoja promišljanja o međuovisnostima tržišta, ekonomske efikasnosti i političke demokratičnosti. Ta je svoja promišljanja u godinama poslije imao prilike više puta testirati u razgovorima s Abom Lernerom s kojim se stjecajem okolnosti veoma zbližio, pa i prijateljio. To se prvo dogodilo za vrijeme već spomenutog studentskoga boravka na Sveučilištu California, a potom za vrijeme svojih čestih posjeta Florida State University. Te spoznaje i ti razgovori posebno su mu koristili u kasnijim fazama reforme.

Ekonomski institut, Zagreb u svojoj je reformskoj orijentaciji posebnu pažnju posvećivao međunarodnoj znanstvenoj suradnji. Takvu je suradnju u tijeku mnogih godina Institut osobito djelotvorno ostvarivao sa tri institucije slične orijentacije. To su: (1) Bečki institut za komparativne ekonomske (međunarodne) studije. (2) Institut za istraživanje međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa Akademije znanosti SSSR, a poslije 1990. Ruske akademije znanosti, Moskva i (3) Centar za jugoslavensko-američke studije Državnog Sveučilišta Floride, Tallahassee. U Be-

čkom institutu Vojnić je niz godina bio u Međunarodnom odboru za koordinaciju velikih međunarodnih projekata sa područja reforme i tranzicije.

U Moskovskom je institutu više godina koordinirao zajedničke projekte zajedno s akademikom Olegom Bogomolovom, direktorom Instituta i savjetnikom Gorbačova.

Mnogo je godina bio predsjednik Zajedničkog savjeta spomenutoga Centra Državnog sveučilišta Floride. Direktor toga Centra bio je poznati američki monetarist, prof. George Macesich.

Taj je Centar izdavao i svoj časopis "Proceedings and Reports". Iz suradnje s tim institucijama nastao je cijeli niz Vojnićevih radova koji su objavljeni u knjigama izdavača Macmillan, London, PRAEGER, New York, i u časopisu "Proceedings and Reports", Tallahassee. Neki su radovi objavljeni u izdanju Ruske akademije znanosti i u drugim ruskim časopisima i publikacijama. Popis knjiga i radova naveden je u prilogu.

Ovom prigodom valja spomenuti da je George Macesich posvetio Dragomiru Vojniću u znak prijateljstva i priznanja za dugogodišnju znanstvenu suradnju knjigu pod naslovom "Transformation and Emerging Markets" PRAEGER, London 1996. U naslovniku knjige piše "For Dragomir Vojnić Scholar, Colleague and Friend". George Macesich i Dragomir Vojnić na početku devedesetih godina 20. stoljeća počeli su pisati knjigu "Tranzicija i tržišna demokracija", koja zbog ratnih događanja nije završena. George Macesich je na početku devedesetih objavio u "Ekonomskom pregledu" više priloga zanimljivih za monetarno osamostaljivanje Hrvatske.

(3) Dragomir Vojnić mnogo je godina veoma aktivno sudjelovao u svim bitnim i prijelomnim događanjima na području reforme i tranzicije. Godine 1962. bio je pozvan da predstavlja hrvatsku ekonomsku znanost u Saveznoj komisiji za paritet dinara. Ta je Komisija na čelu s Kirom Gligorovom imala zadaću pripremati polazne osnove velike društveno-ekonomske reforme iz godine 1965. Osnovna je zadaća te reforme bila otvaranje prema svijetu i zato je u prvi plan stavljen paritet dinara.

Vojnić je na početku godine 1972. bio izabran za predsjednika Saveznog ekonomskog savjeta. Na početku godine 1973. izabran je za direktora Ekonomskog instituta, Zagreb, a nešto prije toga bio je izabran za znanstvenog savjetnika Ekonomskog instituta, Zagreb i za redovitog profesora Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Godine 1983. izabran je za člana suradnika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Osim toga radio je i na pripremi konfederalnog Ustava iz godine 1974. Na početku osamdesetih tadašnji ga je predsjednik Sergej Kraigher pozvao da kao zamjenik Kire Gligorova koordinira rad na Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije.

Bio je i jedan od kreatora Polaznih osnova Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije koji se ostvarivao u tijeku osamdesetih. Najprije su koordinatori toga rada bili Kraigher, Gligorov, Vojnić, a poslije Marković, Gligorov, Vojnić.

Program je bio svojevrsan nastavak reformskih osnova iz godine 1965., a to znači dalje razvijanje modela otvorene privrede i stvaranje uvjeta za opću pluralizaciju i demokratizaciju. Uvjeti za to stvoreni su na svršetku osamdesetih.

U tom je kontekstu posebnu ulogu imao sastanak istaknutih ekonomista i vodećih političara (na čelu s Antom Markovićem i Štefanom Korošecom, sekretarom CK SKJ) koji je na svršetku 1988. održan u Ekonomskom institutu, Zagreb. Korošec i Vojnić (koji je bio i direktor Instituta i predsjednik Saveznog ekonomskog savjeta) izložili su platformu za tzv. V. konferenciju SKJ koja je morala dati zeleno svjetlo za opću pluralizaciju i demokratizaciju. (I tako se i dogodilo). To je bio završetak Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i početak tranzicije.

U osamdesetim godinama, tj. u vrijeme ostvarivanja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i početka tranzicije Vojnić je napisao tri knjige.

- (1) “Ekonomska stabilizacija i društvena reprodukcija”, Ekonomski institut, Zagreb i Informator, Zagreb 1983. U toj knjizi Vojnić obrađuje teoretske i primijenjene ekonomske probleme ostvarivanja prve, početne faze Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.
- (2) “Ekonomska stabilizacija i ekonomska kriza”, Ekonomski institut, Zagreb i Globus, Zagreb 1986. U knjizi, pored općih pitanja i problema ostvarivanja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, Vojnić posvećuje posebnu pažnju nekim teoretskim problemima koji su više godina plijenili pozornost ekonomske znanosti. Ti su se problemi posebno odnosili na povijesni oblik djelovanja zakona vrijednosti. To je bila osnova višegodišnjeg sporenja između tzv. “dohodaša”, koji su u središte stavljali dohodak i “profitaša”, koji su u središte stavljali profit. Vojnić je kao teorijsku osnovu ponudio kategoriju “ravnotežnog dohotka”. U tome je u procesu proizvodnje i raspodjele jasno i diferencirano prepoznatljiva uloga onoga dijela dohotka koji se odnosi na potrošnju i onoga koji se odnosi na akumulaciju, dobit i profit. Na taj je način i teorijski otvoren put kapitalfunkcije i kapitalodnosa. Sve je to omogućilo i definiranje titulara vlasništva i redefiniranje društvenog vlasništva. Na tim se osnovama mogla ostvarivati kompletna reforma usmjerena na opću pluralizaciju i demokratizaciju, a te su teorijske osnove omogućile i završetak Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i početak tranzicije.

Promocija te knjige bila je u Zagrebu u Društvenom domu na Kaptolu. Promotori su bili Sergej Kraigher, Kiro Gligorov i Rikard Lang. Budući da su na čelu Dugoročnog programa bile okupljene cijela politička struktura i cijela znanost (neposredno je bilo angažirano više od dvije stotine ekonomista-znanstvenika), prihvaćanje poruka knjige pridonijelo je ublaživanju nekih idejnih kolebanja o općoj pluralizaciji i demokratizaciji. Na tim je osnovama, na već spomenutome skupu ekonomista i političara u Ekonomskom institutu, Zagreb na svršetku godine

1988., priređena platforma za tzv. V. konferenciju SKJ koja je dala zeleno svjetlo za opću pluralizaciju i demokratizaciju.

- (3) “Ekonomska kriza i reforma socijalizma”, Globus, Zagreb, Ekonomski institut, Zagreb 1989. U ovoj knjizi Vojnić propituje domete i mogućnosti reforme socijalizma. Polazi od osnovne poruke koju je Branko Horvat dao u svojoj knjizi “Politička ekonomija socijalizma” (kojoj je za dlaku izmakla Nobelova nagrada) da samo samoupravni socijalizam zaslužuje taj naslov. Pišući tu knjigu Vojnić je imao dvije namjere. Prva je da se i u okviru rada Bečkog instituta na velikim međunarodnim projektima fokusiraju razlike između reforme i tranzicije u samoupravnom socijalizmu i u realnom socijalizmu.

A druga je usmjerena na mogućnosti opće pluralizacije i demokratizacije samoupravnog socijalizma. U knjizi su dani i veliki izvodi na engleskom i ruskome jeziku, pa je zato knjiga privukla i nešto širi interes. Valja spomenuti da je jedan od članova Međunarodnog borda Bečkog instituta, John P. Hardt, iz Kongresne biblioteke Washington u neformalnoj recenziji ocijenio da je taj rad dao realnije osnove pluralizacije i demokratizacije samoupravnog socijalizma od nekih drugih radova, posebno vanjskih autora, koji su se bavili kompleksom radničkog samoupravljanja. Sličnu je prosudbu, ali, razumije se s većim poznavanjem naših konkretnih problema i mogućnosti, dao i Josip Županov u svojoj knjizi “Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma”.

Promocija knjige obavljena je u Društvenom domu u Zagrebu 17. listopada 1989. Promotori su bili Kiro Gligorov, Rikard Lang, Božo Marenić, Rikard Štajner i Predrag Vranicki.

U ovom se kontekstu valja podsjetiti na neke prosudbe koje je Vojnić u devedesetim godinama opetovano spominjao, a te su da je eksplozija balkanskog nacionalizma onemogućila bilo kakve pomake usmjerene na opću pluralizaciju i demokratizaciju modela samoupravljanja.

- (4) U devedesetim godinama prošloga stoljeća i na početku ovoga stoljeća Vojnić je bio veoma aktivan sudionik najvažnijih domaćih i međunarodnih skupova posvećenih ekonomiji i politici tranzicije. Od domaćih skupova posebno je potrebno spomenuti tradicionalna opatijska savjetovanja hrvatskih ekonomista. U svim knjigama koje se pripremaju za taj skup (od godine 1997. do 2004.) objavljeni su uvodni referati koji su napisani u koautorstvu s profesorom Vladimirom Veselicom pod općim naslovom “Quo Vadis Croatia?”. Zamišljeno je da takav naslov ostane do ulaska Hrvatske u Europsku uniju.

U nizu radova koje je objavio u devedesetima i na početku novoga stoljeća posebno se moraju spomenuti tri knjige.

- (1) “Ekonomija i politika tranzicije”, Ekonomski institut i Informator, Zagreb 1993.

Knjiga sadrži i neke fragmente idejno-teorijskih pogleda na tranziciju i neke naznake mogućih smjerova u ostvarivanju tranzicije. Ti su teorijski stavovi nastali i pod utjecajem rada na projektima Bečkog instituta. U njima se nešto diferencira-nije i jasnije govori o međuovisnostima pluralizma vlasništva, tržišta i političkog ustrojstva, s jedne strane, i ekonomske efikasnosti i gospodarske djelotvornosti, sa druge strane. Realni socijalizam morao je sići s povijesne scene, jer je prekinuo s onim povijesnim i civilizacijskim konstantama koje se odnose na tri spomenuta pluralizma.

Zadaća je ekonomije i politike tranzicije da te povijesne pogreške popravi. U spomenutoj je knjizi posebno zanimljiv dio koji nosi naslov “Opća kriza socijalizma - kraha boljševičke opcije i razvitak modela tržišne demokracije.” U tome dijelu, koji je bio još na početku godine 1990. objavljen kao članak u “Ekonomskom pregledu”, Vojnić izlaže neke svoje, može se reći veoma relevantne, poglede o ostvarivanju tranzicije. Navedeni je rad bio koncipiran kao referat za veliki međunarodni skup o tranziciji koji je održan u mjesecu svibnju 1990. u Institutu za istraživanje međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa u Moskvi. Rad je preveden na ruski i na kineski jezik.

Knjiga “Ekonomija i politika tranzicije” bila je prevedena na kineski jezik, ali nije objavljena. Direktor Ekonomskog instituta Akademije znanosti NR Kine za vrijeme posjeta Vojniću objasnio je da bi je mogli objaviti kada bi se, u svjetlu azijskog modela razvitka, izostavila razrada političkog pluralizma.

Ta knjiga predstavlja prvi nešto zaokruženiji pogled na probleme reforme i tranzicije. Njezine se prednosti, pored ostaloga, ogledaju u činjenici da je Vojnić razrade u knjizi koncipirao, ne samo kao ekonomist-znanstvenik i analitičar, nego i kao sudionik i svjedok reformskih i tranzicijskih događanja. Promocija ove knjige je bila 15. lipnja godine 1993. u Ekonomskom institutu, Zagreb. Promotori su bili Eugen Pusić, Rikard Lang, Stjepan Zdunić i Željko Rohatinski.

- (2) “Misli i pogledi o razvoju Hrvatske”, (koautor Vladimir Veselica) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb 1999.

Knjiga sadrži mnoge kritičke opservacije o ostvarivanju tranzicije općenito, a u Hrvatskoj posebno, a osobitu pozornost zavređuju ocjene o zaostajanju Hrvatske u tranzicijskim ostvarenjima. To je zaostajanje očito u usporedbi sa svim središnjim europskim zemljama, posebno u usporedbi sa Slovenijom s kojom smo u startu imali iste polazne uvjete.

Uvažavajući velike probleme nametnute ratom, Vojnić glavne temeljne probleme zaostajanja Hrvatske vidi u političkom ozračju koje je u tijeku devedesetih

godina 20. stoljeća bilo neprihvatljivo za međunarodnu zajednicu i zbog kojeg se Hrvatska našla u izolaciji. U nizu problema ekonomske politike on posebno ističe tajkunizaciju i pogrešnu razinu stabilizacije. Posebnu pozornost u knjizi posvećuje i stanju duha. To je stanje odraz djelovanja različitih monopola i oligopola i u području vlasništva, u području tržišta i u sferi političkog ustrojstva. Takva je situacija je veoma prikladan okvir za razne devijacije, uključivši i organizirani kriminal i mafiokraciju. Na osnovi tih upozorenja grupa ekonomista iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti objavila je posebni memorandum.

Knjiga je promovirana u HAZU godine 1999. u okviru svibanjskog savjetovanja koje organiziraju ekonomisti iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

- (3) “Gospodarska i socijalna zbilja Hrvatske” (koautori Vladimir Veselica, Jakov Sirotković, Ivo Družić, Gordana Družić, Stjepan Bratko), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb 2001.

Jedna od bitnih poruka radova iz ove knjige odnosi se na velike štete koje su pretrpjele zemlje u tranziciji zbog nekritične primjene doktrine ekonomskog neoliberalizma. Reforma društva blagostanja nije stvarala povoljno ozračje za djelotvorno ostvarivanje tranzicije. Posebna je pažnja posvećena diskusijama na relaciji “Washington Consensus i Post Washington Consensus”. Štete koje su zbog svega toga pretrpjele zemlje u tranziciji bile su to veće, što su pojedine zemlje, zbog nedostatka tržišne tradicije, bile slabije pripremljene za tranziciju. Hrvatska je zajedno sa Slovenijom bila najbolje pripremljena za tranziciju. Veliko zaostajanje Hrvatske valja (imajući u vidu nametnuti rat) pripisati (pored već navedenoga) nekritičnoj primjeni ekonomskog neoliberalizma.

Diskusija o toj knjizi u obliku neformalne promocije održana je godine 2001. na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

U prvim godinama ovoga stoljeća Vojnić je napisao i objavio niz radova s područja ekonomije i politike tranzicije. Posebno valja spomenuti radove iz knjiga s opatijskih savjetovanja od godine 2000. do godine 2004., jednako kao i radove objavljene u “Ekonomskom pregledu”. Najzanimljiviji je jedan od posljednjih radova koji je objavljen u “Ekonomskom pregledu” br. 9-10, Zagreb 2004. pod naslovom “Tržište - prokletstvo ili spasenje”.

Moto toga rada problemi su održivoga razvitka u svjetlu proturječja tržišta i demokracije. Slobodno djelovanje tržišta nagrađuje sposobne i uspješne, a kažnjava one druge. U isto je vrijeme posljedica slobodnog djelovanja tržišta to da bogati postaju sve bogatijima, a siromašni sve siromašnijima. Višestranačka parlamentarna demokracija osigurava ljudska prava i slobode, ali socijalni kompleks ostaje izvan njezina neposrednoga utjecaja. Zato se samo na tim osnovama ne može osiguravati održivi razvitak u tri bitne komponente: ekonomskoj, socijalnoj i ekološkoj.

Održivi razvitak zahtijeva mnogo veću ulogu solidarnosti na svim razinama. A to je upravo područje na kojem se bitke biju i koplja lome u traženju odgovarajućih i mogućih pomaka. Model samoupravljanja privlačio je u dugom razdoblju hladnoga rata pozornost znanstvenika i političara zbog pretpostavke da njegova pluralizacija može predstavljati doprinos održivom razvitku.

Vojnić upozorava da se samo u kombinaciji nevidljive ruke Adama Smitha (tj. djelovanja tržišta) i vidljive ruke Johna Maynarda Keynesa (tj. aktivne ekonomske politike) može ostvarivati djelotvorna razvojna i ekonomska politika. Pomanjkanje takvoga pristupa u devedesetim godinama 20. stoljeća nanijelo je goleme štete hrvatskome gospodarstvu i društvu. Tu spoznaju moraju uzeti u obzir i oni ekonomisti znanstvenici i analitičari koji se smatraju neoliberalima i oni koji se smatraju neokejnesijancima.

5) Vojnić je za vrijeme reforme i tranzicije bio veoma aktivan i na međunarodnome planu. To se posebno odnosi na razdoblje oko svršetka osamdesetih i u tijeku devedesetih godina 20. stoljeća, a isto tako i na početak ovoga stoljeća. Sudjelovao je na četiri svjetska kongresa ekonomista koji su u to vrijeme održani u Moskvi, u Tunisu, u Buenos Airesu i u Lisabonu. Posebno je bilo zanimljivo njegovo izlaganje na sesiji za tranziciju na kongresu u Tunisu (u prosincu godine 1995.) To je na međunarodnoj sceni bila jedna od prvih kritika doktrine ekonomskog neoliberalizma. Poslije je na više međunarodnih skupova u Moskvi i drugdje (posebno na međunarodnim konferencijama, "Enterprise in Transition") govorio o velikoj šteti koju je nekritična primjena doktrine ekonomskog neoliberalizma nanijela zemljama u tranziciji. U tome je kontekstu posebnu pozornost posvetio kontaktima s istaknutim ekonomistima, posebno s Michaelom Brunom, koji je u to vrijeme bio i glavni ekonomist i potpredsjednik Svjetske banke i predsjednik International Economic Association. Zahvaljujući tim kontaktima i posebno zahvaljujući činjenici da je časopis "Ekonomski pregled" (kojega je Vojnić već godinama glavni urednik) neprekidno bio prisutan na međunarodnoj znanstvenoj sceni, Hrvatsko je društvo ekonomista primljeno u Svjetsku asocijaciju (federaciju) ekonomista čak i prije nego što je Republika Hrvatska postala članicom Vijeća Europe, a to je bez presedana.

Vojnić je, osim toga, aktivno sudjelovao i na svim konferencijama koje je (u pravilu svake druge godine u drugoj zemlji) o reformi i tranziciji organizirao Bečki institut za komparativne međunarodne studije. Posebno su zanimljive tri konferencije koje su održane na početku devedesetih. Prva je održana na Sveučilištu u Tübingenu u listopadu 1990., točno u vrijeme ujedinjenja Njemačke. Vojnićeve referat pod naslovom "Yugoslavia: experience of systemic change" privukao je posebnu pozornost zbog toga što su u to vrijeme već započele opća pluralizacija i demokratizacija. Ti su procesi praćeni osamostaljivanjem Hrvatske i Slovenije s jedne strane i velikim tenzijama na Kosovu, sa druge strane. Svemu tome posebnu

pozornost u svojim uvodnim komentarima posvećuje Christopher T. Saunders, urednik knjige koja je s te Konferencije u Tübingenu objavljena pod naslovom "Economics and Politics of Transition", Macmillan, London 1992.

Druga konferencija održana je u Marijanskim Laznima (Marienbad) Češka, godine 1992. o temi "The Role of Competition in Economic Transition". Za tu je Konferenciju (zajedno s Rikardom Langom) priredio referat pod naslovom "Privatization market structure and competition: a progress report on Croatia." Urednik knjige Christopher T. Saunders, a knjiga je objavljena pod istim naslovom kao i spomenuta tema, (Macmillan London 1993.), i ovom je Vojnićevom radu posvetio veliku pozornost što se vidi iz komentara koji je dao u okviru uvodnog dijela knjige.

Treća je konferencija održana u Beču 1993. Vojnićev je referat za tu konferenciju "The Croatian Economy in Transition" objavljen u knjizi "Eastern Europe in Crisis and the Way Out", Macmillan London 1995. U svome referatu Vojnić obrađuje velike probleme s kojima se tranzicija sukobljuje na početku devedesetih, uz poseban osvrt na Stabilizacijski program iz listopada godine 1993. U svom uredničkom komentaru Christopher T. Saunders posebnu pozornost posvećuje Vojnićevim tezama o međuovisnosti pluralizacije, ekonomske efikasnosti i političke demokratičnosti.

Popis objavljenih radova Dragomira Vojnića dan je u Bibliografiji na kraju ovoga rada.

6.) Svi spomenuti radovi, međutim, ne daju sasvim zaokruženu sliku o Vojnićevoj znanstvenoj aktivnosti na planu kreiranja i ostvarivanja reforme i ekonomije i politike tranzicije. On pripada uskoj skupini (još uvijek aktivnih) znanstvenika koji imaju tako dug kontinuitet reformske aktivnosti i koji mogu, ne samo na osnovi svojih radova, nego i na osnovi aktivnog sudjelovanja, pisati i svjedočiti o reformi i tranziciji. Osim Kire Gligorova, koji je i političar i državnik-znanstvenik, takav kontinuitet rada nema nijedan drugi znanstvenik koji se još uvijek pojavljuje na društvenoj sceni.

Vojnić je od godine 1968. do 1990. bio urednik i jedan od autora serije od 23 sveska "crvenih knjiga" koje je bez prekida objavljivao Ekonomski institut, Zagreb pod naslovom: "Aktualni problemi privrednih kretanja i ekonomske politike Jugoslavije" i koje su bile znanstvena osnovica za tradicionalna opatijskih savjetovanja ekonomista.

Te su knjige jedna od najboljih dokumentacijskih osnova za analizu i ocjenu reformskih događanja na ovim prostorima.

Ova prosudba vrijedi i za četiri knjige (kojima je Vojnić autor i urednik), a koje su koncipirane kao zbornik radova pod naslovom "Problemi privrednog razvitka i privrednog sistema Jugoslavije". Prve tri knjige objavljene su u godinama 1977.,

1982., 1987. (u povodu odgovarajućih jubileja) u izdanju Informatora i Ekonomskog instituta, Zagreb.

Četvrta knjiga objavljena je godine 1989. u povodu obilježavanja pedesete obljetnice Ekonomskog instituta, Zagreb. Pored Instituta, kao izdavač ove knjige pojavljuje se i izdavačka kuća Globus. Ta je knjiga dala znanstveni konzistentno zaokružen, infrastrukturni okvir za početak ostvarivanja tranzicije. Na osnovi te knjige organiziran je na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu veliki međunarodni znanstveni skup. Materijali toga skupa objavljeni su u knjizi "Socijalizam u reformi", u redakciji Zvonimira Baletića i Dragomira Vojnića, a u izdanju Ekonomskog instituta, Zagreb. Vojnić je isto tako i urednik i jedan od autora dviju posljednjih jubilarnih knjiga Ekonomskog instituta, Zagreb. Prva je objavljena pod naslovom "Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji", Ekonomski institut, Zagreb 1999., druga pod naslovom "Hrvatska na putu u Europsku uniju", Ekonomski institut, Zagreb 2004.

Od godine 1991. do 1994. bio je (zajedno sa Željkom Rohatinskim) urednik i jedan od autora devet svezaka tzv "plavih knjiga" koje je Ekonomski institut, Zagreb objavljivao pod naslovom "Aktualni problemi privrednih kretanja i ekonomske politike Hrvatske".

Od godine 1995. do godine 2001. bio je (svake druge godine) autor uvodnog referata (u četiri knjige) i voditelj Međunarodnog programskog savjeta velike međunarodne konferencije koju organizira (ove 2005. godine po šesti puta) Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu.

Osim već spomenutih Vojnićevih radova valja posebno izdvojiti neke momente iz njegove znanstvene i reformske aktivnosti. Na svršetku pedesetih godina 20. stoljeća Vojnić je, kao mlad znanstveni suradnik Ekonomskog instituta, Zagreb dobro iskoristio prednosti jednogodišnjeg studijskog boravka na London School of Economics i proširio je svoje spoznaje o funkcioniranju razvijenih kapitalističkih privreda. Te su spoznaje bile veoma važne za promicanje reformskih aktivnosti.

Radovi objavljeni na svršetku tih pedesetih godina u "Ekonomskom pregledu" i knjiga objavljena godine 1960. u izdanju Ekonomskog instituta Zagreb privukli su pozornost političara i znanstvenika koji su se bavili reformom, odnosno razvijanjem modela samoupravljanja. Na početku godine 1962. osnovana je Savezna Komisija za paritet dinara na čelu s Kirom Gligorovom koji je pozvao Vojnića da u toj Komisiji predstavlja hrvatsku ekonomsku znanost. Budući da je Kiro Gligorov bio središnja osoba svih reformskih događanja na ovim prostorima, njegova je povezanost s Vojnićem ostala trajna. Spomenuta Savezna komisija imala je zadaću pripremiti polazne osnove reforme iz godine 1965. Osnovna je zadaća te reforme bila otvaranje prema svijetu. Zato je u centar pažnje stavljen monetarni kompleks s posebnim naglaskom na politiku tečaja. Na posljednjem Opatijskom savjetovanju prošle (2004.) godine Vojnić je spomenuo da su za našu ekonomsku politiku one

zadace koje je imala Savezna komisija iz godine 1962. još uvijek aktualne i zapravo su još uvijek neriješene.

Na svršetku godine 1962. (u listopadu i studenome) Vojnić je bio pozvan na studijski boravak u Ekonomski institut Sovjetske akademije znanosti u Moskvi. Taj je Institut imao zadaću sudjelovati u pripremi Rezolucije za poznati novembarski plenum CK KP SSSR. Ta je Rezolucija morala dati polazne osnove za reformu usmjerenu na razvijanje radničkog samoupravljanja. Sve se to događalo u uzročno-posljedičnoj vezi s već prije ostvarenim kontaktima Tita i Hruščova. Vojnić je morao sudjelovati u pripremi spomenute Rezolucije. Kao što je poznato taj je pokušaj propao, ali su ostale trajnima Vojnićeve povezanost s ruskim ekonomistima-znanstvenicima i povezanost Ekonomskog instituta, Zagreb i Instituta za međunarodna ekonomska i politička istraživanja Akademije znanosti SSSR na čelu s akademikima Olegom Bogomolovom i Abelom Aganbegijanom, savjetnicima Gorbačova.

Za vrijeme ostvarivanja reforme posebno je potrebno spomenuti neke znanstvene skupove hrvatskih i ruskih ekonomista koji su se dogodili godine 1988. u Ekonomskom institutu, Zagreb i u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Sa ruske je strane sudjelovalo dvanaest akademika i drugih istaknutih znanstvenika na čelu sa spomenutim akademikima (savjetnicima Gorbačova) Bogomolovom i Aganbegijanom. Bilješke s te konferencije, uključivši i Vojnićevo izlaganje, objavljene su u knjizi Ivo i Gordan Družić (ed.et al.): "Perestrojka privrednog mehanizma u SSSR-u i karakteristike promjena u privrednom sistemu SFRJ", Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1988. To je bilo vrijeme pred početak tranzicije, kada su ruski ekonomisti-reformatori grozničavo radili na pripremi reforme. Bili su veoma nezadovoljni činjenicom da se perestrojka zadržala samo na političkoj pluralizaciji, dok je tržišna potpuno izostala. Zato su na svršetku iste godine 1988. održali veliki skup ekonomista u Talinu s namjerom pomaka u pluralizaciji tržišta.

Vojnić je tamo bio jedan od glavnih referenata. Aktivno je sudjelovao i Stjepan Zdunić iz Ekonomskog instituta, Zagreb. U svibnju godine 1990. održan je veliki skup ruskih i hrvatskih ekonomista u Institutu u Moskvi kojem je na čelu bio Bogomolov. Koordinatori skupa bili su Bogomolov i Vojnić koji je za taj skup pripremio referat pod naslovom "Opća kriza socijalizma, krah boljševičke opcije i razvitak modela tržišne demokracije" Ekonomski pregled br. 1-2-3, Zagreb 1990. Ruski su se ekonomisti sa veoma kritičkim tonovima obraćali Gorbačovu, govoreći da će bez tržišnih pomaka uslijediti kaos i mafiokracija. I to se dogodilo. Vojnić je, na osnovi osobnog iskustva s reformom koju je godine 1962. pokušavao ostvariti Hruščov i iskustva iz Gorbačovljeve perestrojke iz godine 1990., došao do zaključka da su obojica pali na tržištu, ali s različitim uzročno-posljedičnim vezama. Hruščov je precijenio političke snage koje će podržati tržišne reforme, a Gorbačov se bojavao bilo kakvih ozbiljnih pomaka u smjeru pluralizacije tržišta. Ograđujući se od prosudbi što bi bilo kad bi bilo, Vojnić ipak iznosi svoje dojmove da bi uspjeh,

osobito Hruščovljeve, ali i Gorbačovljeve reforme, imao ogromno značenje za ukupna reformska događanja, pa i za tranziciju. Mogućnosti ukupne pluralizacije samoupravnog socijalizma javile bi se u sasvim drugačijem svjetlu.

Pritom, razumije se, problem eksplozije balkanskog nacionalizma koja je bacila u sjenu sve pozitivne pomake samoupravnog socijalizma, Vojnić ostavlja otvorenima.

Vojnić je svoje reformsko iskustvo razmjenjivao s ekonomistima iz većine europskih zemalja. Godine 1976. bio je na osnovi dogovora Tita i Husaka na višednevnom studijskom boravku u Pragu, gdje je svoje viđenje reformskih pomaka iznosio na Komisiji za reformu kojoj je na čelu bio premijer Štrougal. Godine 1981. imao je uvodno izlaganje na kongresu Poljskih ekonomista.

U šezdesetim i sedamdesetim godinama sudjelovao je u razgovorima s mađarskim ekonomistima u Mađarskoj, s rumunjskim u Rumunjskoj i s bugarskim ekonomistima u Bugarskoj.

Zahvaljujući dugogodišnjem teoretskom i praktičnom radu na problemima reforme Vojnić je još u osamdesetima došao do spoznaje da su stvarne reforme moguće samo cjelovitom pluralizacijom i demokratizacijom, a to znači samo reformom socijalizma. Te je svoje stavove iznio u već spomenutoj knjizi "Ekonomska kriza i reforma socijalizma", Globus, Zagreb 1989. Pri svemu tome valja spomenuti da su Vojnićeva razmišljanja bila ista ili su bila slična onima koje je u svojoj knjizi "Politička ekonomija socijalizma" zastupao Branko Horvat, a to je da se samo samoupravni socijalizam može nazivati socijalizmom. I upravo u tom svjetlu Vojnić misli da bi se u slučaju uspjeha Hruščovljeve reforme ukupna slika demokratizacije i pluralizacije javila u sasvim drugačijem, pretpostavka je povoljnijem, svjetlu. Nažalost, stvarnost je za većinu zemalja u tranziciji bitno različita od one pretpostavljene i očekivane. Vojnić je u mnogim svojim radovima spominjao velike razlike između onoga što su teoretičari reforme i ekonomije i politike tranzicije očekivali i pretpostavljali i željeli.

Tu posebno misli na ekonomiste okupljene oko Ekonomskog instituta, Zagreb, zatim oko Bečkog instituta, Instituta za istraživanje međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa Akademije znanosti RF, akademika Bogomolova, Moskva i oko već spomenutog Centra i Instituta za komparativne studije Državnog Sveučilišta Floride, Tallahassee. U tom su kontekstu zanimljive njegove prosudbe koje su prošle (2004.) godine navedene u radu "Tržište - prokletstvo ili spasenje", koji je objavljen u "Ekonomskom pregledu" br. 9-10, Zagreb 2004. Svoj komentar Vojnić zasniva na dvije važne zadaće tranzicije od kojih se prva odnosi na podizanje ekonomske efikasnosti, a druga na poboljšanje političke demokratičnosti.

Ako kretanje ekonomske efikasnosti mjerimo razinom BDP, onda se pozitivni pomaci odnose samo na središnje europske zemlje, osim Hrvatske. Ako razinu političke demokracije mjerimo kriterijem da je svaki politički pluralizam bolji od

političkoga monizma, onda su nesumnjivo ostvareni pomaci. No, ako se u kontekst političke demokracije i zaštite ljudskih prava i sloboda uključe i socijalne komponente, onda ne samo da nije ostvaren korak naprijed, nego je suprotno učinjen korak natrag.

Vojnić prosuđuje da se umjesto očekivanih utjecaja društva blagostanja dogodilo sasvim nešto drugo. Dogodio se divlji kapitalizam, tržišni fundamentalizam, prvobitna akumulacija i sjećanje na povijesnu retrospektivu kada su "ovce pojele ljude". Nastale su strahovite socijalne razlike u društvu prebogate manjine i osiromašene većine. Istraživanja Svjetske banke u devedesetim su godinama pokazala da većina stanovništava zemalja u tranziciji, posebno u Rusiji, preferira stari u odnosu na novi ekonomski poredak. Istraživanja Svjetske banke pokazala su na početku novoga stoljeća za Hrvatsku da je to zemlja s najvećim socijalnim razlikama.

U svojoj diskusiji na osnivačkoj skupštini Vijeća ekonomskih savjetnika (godine 2000.) Vojnić kaže da su ostvareno političko ozračje na početku devedesetih godina, plus tajkunska privatizacija i pogrešna razina stabilizacije Hrvatsku u crno zavili. Vojnić upravo u tim političkim događanjima vidi glavni uzrok tome da je granica Europske unije došla u predgrađe Zagreba, a da Hrvatska, kao zemlja koja je uz Sloveniju bila najbolje pripremljena za tranziciju, za prijelaz te granice mora čekati još neizvjestan broj godina. U nizu opatijskih savjetovanja u novome stoljeću Vojnić prosuđuje da se nova vlast (misli na Vladu lijevoga centra) zbog akumuliranih grešaka u devedesetima našla u poziciji zatočenika koji teško pronalaze putove izlaska.

Na posljednja dva opatijska savjetovanja Vojnić prosuđuje da su određeni izlazi nađeni i da su ostvareni dobri rezultati u prosječnoj stopi rasta BDP većoj od 4%, ali da su izostali rezultati na promjeni modela privređivanja. Taj se model još uvijek zasniva na razvitku u osloncu na domaću potrošnju, odnosno na trgovinu i ekspanziju uvoza, umjesto da se (u skladu sa vladajućom teorijom i spoznatom djelotvornom praksom) zasniva na razvitku proizvodnje i na ekspanziji izvoza. U svojim radovima koje je pripremao i za svibanjska savjetovanja u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti i za opatijska savjetovanja, Vojnićevu pozornost posebno plijene problemi organiziranog kriminala i mafiokracije. On ocjenjuje da je to jedan od najvećih problema s kojima se sukobljuju hrvatsko gospodarstvo i društvo. Taj je problem to veći, što je veoma snažno utjecao na formiranje društvene svijesti i na opću krizu morala. Bio je pozvan da godine 2000. kao doajen reforme i tranzicije nešto kaže o toj temi na međunarodnoj konferenciji u Institutu u Moskvi kojem je na čelu akademik Bogomolov. Vojnić je pripremio referat pod naslovom "Globalization, integration and Central European Countries in Transition with a Special Reference to Croatia", objavljen u knjizi Oleg Bogomolov (ed. et al.): "Post-Socialist Countries in Globalizing World", Russian Academy of Sciences, Moscow, 2001. Jedna je od teza iz toga referata da pojave mafiokracije u Hrvatskoj

i u Rusiji imaju različite uzročno-posljedične veze. Hrvatska je mala zemlja koja je bila najbolje pripremljena za tranziciju, ali su političko ozračje u devedesetima i greške ekonomske politike (osobito tajkunska privatizacija) stvorile uvjete da se mafiokracija razvije na krilima vlasti od vrha do dna. U Rusiji je situacija sasvim drugačija. Tranzicija je ostvarivana šokantnim prijelazom, bez reformske pripreme, i to izravno od centralističko-planske u tržišnu privredu. Dogodilo se ono na što su vodeći ruski ekonomisti na spomenutoj konferenciji u Moskvi u navedenom Institutu u svibnju godine 1990. upozoravali. U situaciji općega kaosa vlast se razvijala na krilima mafiokracije od dna do vrha. Na spomenutoj je konferenciji Vojnić ocijenio da su izrazite deformacije mafiokratskog karaktera u Rusiji prestale dolaskom Putina, a u Hrvatskoj dolaskom Vlade lijevoga centra. Te se prosudbe odnose na prijelom u trendu ekspanzije mafiokracije, a ne na njezin nestanak. U završnici svoga izlaganja na toj konferenciji, kojoj je predsjedao Gorbačov, Vojnić je ocijenio da bi Hrvatska morala u prvome bloku zemalja ući u Europsku uniju.

Sve u svemu, Vojnić procjenjuje da su najviše koristi od tranzicije ostvarile središnje europske zemlje (osim Hrvatske) koje su već postale članicama Europske unije. Svoje stavove o potrebi ulaganja maksimalnih napora da se to što prije dogodi i Hrvatskoj, Vojnić u već spomenutomu radu "Tržište, prokletstvo ili spasenje" zasniva na znanstvenoj spoznaji da slobodno djelovanje tržišta (u smjeru jačanja globalizacijskih trendova) djeluje tako da bogati postaju još bogatijima, a siromašni još siromašnijima. Integracijski procesi djeluju ublažavajući takvo djelovanje tržišnih udara na one manje razvijene kojima pripada i Hrvatska. U svakom slučaju Vojnićevo upozorenja o snazi tržišta, što se pokazalo i na primjeru bivše države, valja svestrano promatrati i uvažavati.

7) U kontekstu Vojnićeovog znanstvenog utjecaja na reformska događanja valja posebno (pored već spomenutih) navesti i neke međunarodne konferencije i neke radove.

- (1) Od 6 do 9. ožujka godine 1990. Svjetska je banka organizirala međunarodni skup pod naslovom "Managing Inflation in Socialist Economies". Skup je održan u Laxenburgu (kod Beča) u International Institute for Applied Systems Analysis. Vojnić je kao jedan od malog broja pozvanih izvan strukture Svjetske banke izložio referat pod naslovom "Managing Inflation in Socialist Economies - Yugoslav Experience".
- (2) Od 12. do 14. lipnja 1990. održan je u Portorožu Svjetski kongres CIRIEC (Međunarodna organizacija koja se bavi poduzećima u javnom vlasništvu i javnom i korporativnom ekonomijom), pa je organizator toga Kongresa pozvao Vojnića da priredi referat pod naslovom "The Economic Reforms in Yugoslavia". Taj je referat bio umnožen i na engleskom i na njemačkom jeziku.

- (3) Od 8. do 10. lipnja 1991. Održana je u organizaciji Hoover Institution, Stanford University (U.S.A. CAL) prva međunarodna konferencija o tranziciji pod naslovom "The Economic Transition in Central and Eastern Europe".

Na tu su konferenciju bili pozvani vodeći političari i ekonomisti iz zemalja u tranziciji, a organizatori su veliku pažnju posvetili konferenciji, tako da su u njezinome radu sudjelovali vodeći američki ekonomisti, uključivši i nobelovce Kennetha Arrowa, Milтона Friedmana, Josepha Stiglitzta i druge. Moderator konferencije bio je George Shultz, znanstveni savjetnik Hoover Institution i ministar vanjskih poslova u Reaganovoj administraciji.

Namjera organizatora bila je upozoriti sudionike na probleme, opasnosti, zamke i poteškoće koje ih čekaju na početku tranzicije. Posebna upozorenja odnosila su se na ograničene mogućnosti i opasnosti prodaje ili rasprodaje kapitala. Viškovi financijskoga kapitala (poslije ujedinjenja Njemačke) u Europi ne postoje, a azijski tigrovi nisu osobito zainteresirani. U nizu drugih upozorenja spomenute su i banke. Kada se prodaju proizvodna poduzeća, onda je to prodaja tijela. Prodaja banaka znači prodaju i duše i tijela. Vojnić je, kao jedini sudionik s ovih prostora, imao zadaću prirediti referat pod naslovom "Economic and Political Reforms in Yugoslavia". Taj je referat priređen uz oslonac na kolektivni rad Ekonomskog instituta, Zagreb, a naslovljen je u redakciji Stjepana Zdunića "Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Republike Hrvatske".

Teze iz referata naišle su na opće odobravanje. Izrečene su ocjene da je na ovim prostorima razvijen kapitalizam bez kapitalista. Radnici su u isto vrijeme i proizvođači i upravljači i kvazivlasnici. U završnom izlaganju moderator George Shultz izrekao je najbolje ocjene koje su na međunarodnoj sceni ikad bile izrečene. On je rekao je da nas nikada nisu ni ubrajali u realsocijalistički svijet i da ćemo ako u miru riješimo političke probleme ostati i dalje na čelu kolone. U svojim komentarima tih događanja Vojnić podsjeća da su se lijepe želje Georgea Shultza ostvarile samo za Sloveniju preko koje je Europska unija došla u predgrađe Zagreba, ali ne i za Hrvatsku, sudbina koje je (i pored očitih pomaka) još uvijek neizvjesna.

- (4) Godine 1993. Vojnića su pozvali iz Instituta za društvena istraživanja Ujedinjenih naroda iz Ženeve da u okviru projekta o bivšoj Jugoslaviji obradi ekonomske, demografske i političke aspekte, zbog kojih je potrošeno jugoslavensko zajedništvo. Vojnićev rad o tome pod naslovom "Disparity and Disintegration: the Economic Dimension of Yugoslavia's Demise" objavljen je u knjizi Payana Akhavana i Roberta Housea (ed.et.al.) "Yugoslavia the Former and Future". Koordinator spomenutog projekta i urednici te knjige Vojnićevim su radom bili veoma zadovoljni, i to posebno zbog toga što je rad zasnovan na veoma bogatoj i cjelovitoj informatičkoj osnovi. Razmatrajući u povijesnoj retrospektivi demografska kretanja,

Vojnić je još godine 1993. upozorio da veliki društveni potresi na Kosovu tek predstoje. Recenzenti knjige koji su dobri poznavatelji povijesnih i aktualnih događanja na ovim prostorima (iz Engleske Chris Cvijić i iz SAD Ivo Banac) ovaj su rad veoma dobro ocijenili. Osnovne su Vojnićeve poruke usmjerene prema potrebi da se svim sljednicama bivše Jugoslavije moraju osigurati samostalan razvitak i državni i politički integritet. To vrijedi i za države sljednice SSSR. Nikakva druga integracija, osim Europske unije, za Hrvatsku ne bi mogla doći u obzir.

- (5) Od 8. do 11. rujna godine 1994. održana je na Sveučilištu Exeter (USA) uz podršku Europske komisije velika međunarodna konferencija ekonomista Europske unije pod naslovom "The Evolution of the Rules of a Single European Market". Predviđeno je da se na Konferenciji raspravlja o proširenju Europske unije zemljama u tranziciji. Vojnić je bio pozvan da kao jedini sudionik iz zemalja u tranziciji priredi o toj temi referat pod naslovom "European integrational processes and the countries in transition - with special reference to Croatia and former Yugoslavia" (paper 88), "Ekonomski pregled" br.9-10/1994.

U to se vrijeme kao o potencijalnim kandidatima za Europsku uniju govorilo samo o tri zemlje. To su bile Mađarska, Poljska i Češka. Kada je Vojnić na kraju svoga izlaganja postavio pitanje što je sa Hrvatskom i sa Slovenijom?, komentari su bili različiti. Slovenija je prošla glatko i po ekonomskim i po političkim kriterijima. Hrvatska je prošla (posebno politički) slabije, ali u dokumente konferencije ipak je ušao blok, ne od tri, nego od pet zemalja. I premda je, kako je komentirao Vojnić, to bila znanstvena, a ne politička konferencija, Slovenija je svoje šanse po svim osnovama iskoristila. U smjernicama te Konferencije, koja je održana u vrijeme prijelaza Europske zajednice u Europsku uniju, jasno je istaknuto da će za proširenje Europske unije, pored ekonomskih kriterija, veliku ulogu imati politički, strateški i geo-politički kriteriji. Kasnija su događanja to potvrdila. Pokazalo se da uzroci nezadovoljavajuće situacije za Hrvatsku, jer je granica Europske unije u predgrađu Zagreba, nisu ekonomski, nego politički.

8) Dugi niz godina (od početka pedesetih godina 20. stoljeća, pa do početka novoga stoljeća) Vojnić je neprekidno bio veoma angažirani znanstvenik. I premda je njegova znanstvena orijentacija najviše bila usmjerena na znanstveno-istraživački rad, njegov je interes plijenio i znanstveno nastavni rad. Jedan je od najstarijih redovitih profesora izabranih na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Sudjelovao je u obrazovanju i promociji brojnih magistranada i doktoranada. Predavao je godinama na postdiplomskim studijima, ne samo u Zagrebu, ("Teorija i politika ekonomskog razvitka"), nego i u Ljubljani, u Beogradu, u Sarajevu i u Skopju. Sudjelovao je na seminarima u području komparativnih studija na više američkih sveučilišta - to se posebno odnosi na The State University of California, Berkeley i Florida State University Tallahassee.

Ipak, najveći je dio znanstvene aktivnosti Vojnić posvetio znanstveno-istraživačkomu radu u Ekonomskom institutu, Zagreb. On pripada maloj grupi znanstvenika koji su na početku godine 1952. obnovili rad toga Instituta, koji je još godine 1939. osnovala grupa mladih entuzijasta na čelu sa dr. Mirkom Lamerom. Na svršetku prošle (2004.) godine Ekonomski institut, Zagreb je obilježio 65. obljetnicu postojanja i rada.

Vojnić je povodom te obljetnice napisao rad "Tržište-prokletstvo i spasenje" ("Ekonomski pregled", br. 9-10/2004.) u kojem obrađuje političko ekonomskim pristupom kompleks održivog razvitka. Taj je rad, međutim, zanimljiv i zbog toga što daje segmente iz povijesti Instituta koji su povezani i s poviješću Vojnićevog znanstvenoga rada, zato što je on cijelu svoju znanstvenu karijeru povezo s Ekonomskim institutom, Zagreb, kojem je mnogo godina (od 1973. do 2003.) bio direktor i gotovo još toliko zamjenik direktora. Prigodom obilježavanja obljetnice Instituta Vojnić je uz postojeće najviše znanstveno-nastavno i znanstveno-istraživačko zvanje dobio i status (zasluženi znanstvenik) znanstveni savjetnik emeritus. Ne kao manje važno valja spomenuti i da je Vojnić još godine 1983. izabran za člana suradnika, najprije Jugoslavenske, a potom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

U dugom nizu radova navedenih u priloženome popisu osnovni se sadržaj Vojnićevog opusa može najbolje sagledati iz 12 spomenutih knjiga, od kojih se šest knjiga odnose na kompleks fiksnog kapitala investicija i ekonomskog razvitka.

Vojnićev se doprinos svodi na jasnije i znanstveno zasnovanije definiranje triju makroekonomskih kategorija investicija i na jasnije definiranje troškova fiksnog kapitala s obzirom na razlike između amortizacije i zamjene u dinamičkoj privredi. U okviru toga kompleksa Vojnić je dao doprinos i u kvantitativnom definiranju uzročno-posljedičnih veza između demografskih investicija i ekonomskoga razvitka

On je, po svemu sudeći, među prvima kod nas uočio nedostatke klasične u osnovi statičke teorije investicija i fiksnoga kapitala.

Naraštaji ekonomista obrazovani su na teoretskim pretpostavkama jednakosti između amortizacije i zamjene. Vojnić to uspoređuje s vjekovnim, gotovo dogmatskim, učenjem o nedjeljivosti atoma. No nakon više napisanih radova o toj temi Vojnić je spoznao da otkriće toga fenomena i nije tako novo, jer je Marx taj fenomen istraživao i spoznao još negdje oko sredine devetnaestoga stoljeća. Vojnić to dokumentira prepiskom između Marxa i Engelsa koju navodi u Aneksu svoje knjige iz godine 1960. Zanimljivo je da toj spoznaji znanstvenici nisu sve do sredine prošloga stoljeća (što znači jedno stoljeće kasnije) posvećivali neku pozornost. Jedno od mogućih objašnjenja može se povezivati i sa činjenicom da je viša razina razvitka zahtijevala i nešto suptilnije teorijske osnove aktivne ekonomske politike i planiranja.

U drugih šest knjiga obrađen je kompleks reforme i ekonomije i politike tranzicije. U okviru radova koji su bili usmjereni na svladavanje idejno-teoretskih

barijera pluralizacije tržišta i na uspostavljanje kapital-funkcije i kapital-odnosa veoma su relevantne one razrade koje su (u kontekstu "ravnotežnog dohotka") dane u knjizi "Ekonomska stabilizacija i ekonomska kriza" (Globus, Zagreb 1996.) Tu je knjigu Vojnić pisao kao jedan od trojice koordinatora (uz Sergeja Kraighera i Kiru Gligorova) Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Na tim je idejno teorijskim osnovama na svršetku godine 1988. u Ekonomskom institutu, Zagreb pripremljena platforma tzv. V konferencije SKJ koja je dala zeleno svijetlo za opću pluralizaciju i demokratizaciju.

Vojnić je neprekidno i kao direktor Ekonomskog instituta, Zagreb, kao predsjednik Saveznog ekonomskog savjeta i kao jedan od trojice koordinatora reforme i tranzicije radio na djelotvornom ostvarivanju pluralizacije i demokratizacije. Idejno-teoretske osnove za ostvarivanje tranzicije zajednički je priredila grupa ekonomista na čelu sa Gligorovom i Vojnićem. Većina u toj grupi bili su Hrvati i Slovenci. Slovenci su polazne osnove uvažavali i postigli su najbolje rezultate, a Hrvati su zaostali. Vojnić je u svojim radovima pripremljenima za opatijska savjetovanja, za okrugle stolove koje su organizirali HAZU i časopis "Ekonomija / Economics", stalno ponavljao svoje stavove da za takvo zaostajanje nije kriv samo nametnuti rat. Njegove prosudbe kao osnovni uzrok u središte stavljaju greške ukupne i ekonomske politike. Ponovno ocjenjujući da su kumulirane greške ukupne i ekonomske politike potpuno deformirale model razvitka i dovele nositelje ekonomske politike u poziciju zatočenika koji teško pronalazi putove oslobođenja, Vojnić nerijetko upozorava da se u takvoj situaciji ekonomska politika i ekonomska znanost moraju naći, ako ne u odnosima "plemenitog komplota", onda barem u odnosima "konstruktivne suradnje". On ocjenjuje da su u devedesetima, a nešto manje izrazito i poslije, ti odnosi sličniju konfrontaciji, nego suradnji. Polazeći od činjenice da ekonomska znanost ne bi bila znanost kada ne bi mogla spoznavati uzročno-posljedične veze, Vojnić ističe nisku konkurentnost kao jedan sintetički pokazatelj velikih problema s kojima se sukobljuje hrvatsko gospodarstvo u razdoblju pripreme za ulazak u Europsku uniju.

Kompleks konkurentnosti neupitno je veoma složen i mnogodimenzionalan. Politika tečaja samo je jedna u nizu relevantnih dimenzija, ali uloga i ponder tečaja nisu u odnosu na opće makroekonomsko okruženje neutralni.

Jedan je ponder i značaj politike tečaja kada je valuta normalno aprecirana, jer je to slučaj u svim zemljama u tranziciji, a sasvim drugi i mnogo je veći ponder i značaj te politike onda kada je valuta preaprecirana. A to je upravo slučaj u Hrvatskoj. Ta preaprecirana kuna u trajanju dužem od jednoga desetljeća snažno je utjecala i na deformaciju modela privređivanja i na zaostajanje rasta proizvodnje i izvoza, a isto tako i na sve veći problem velike nezaposlenosti.

Osnovne deformacije u makroekonomskom okruženju također su povezane s preapreciranom kunom. Djelotvoran rast proizvodnje i izvoza u modelu tržišne

privrede dolazi kao rezultat masovnog poduzetništva i masovnih poduzetničkih inicijativa, ali je kod nas masovno poduzetništvo potpuno izostalo. To se dogodilo i pored brojnih administrativnih mjera i inicijativa usmjerenih prema razvitku poduzetničko-obrazovnih centara i slično. Glavni je nedostatak makroekonomskog okruženja to što su vlasnici onog financijskog kapitala koji bi morao imati atribut hrvatski, zapravo stranci. Taj je potencijal hrvatski samo kao štednja hrvatskih građana, ali kada se ta štednja transformira u kapital koji valja plasirati u proizvodnju, tim kapitalom raspoložu stranci po nekim drugim kriterijima i prioritetima koji ne stavljaju ni u prvi ni u drugi plan potrebu razvitka hrvatskoga gospodarstva. I tako se perepetuum mobile modela koji se zasniva na unutarnjoj potrošnji, na trgovini i na ekspanziji uvoza nastavlja. Na opatijskim savjetovanjima Vojnić je neprestano ponavljao da je potrebno osnivati jake državne banke. Poštanska i Croatia banka mogle bi poslužiti kao polazna osnova. U nemogućnosti razvitka masovnog poduzetništva na početku novoga stoljeća, učinjen je pokušaj traženja spasa u državi kao velikom i najvećem poduzetniku. U posljednjih su nekoliko godina ostvareni veoma veliki (izvan granica optimalne strukture investicija) infrastrukturni zahvati, osobito u cestogradnju. Umjesto negativne stope rasta iz godine 1999. uslijedio je višegodišnji rast s prosječnom stopom BDP većom od 4%.

Prostori za takav rast, međutim, veoma su ograničeni i već se iscrpljuju. Posljedica je zaostajanje druge proizvodnje, posebno industrijske, kao i zaostajanje svega onoga što se može staviti pod zajednički nazivnik "research and development". A bez toga ne samo da nema i da ne može biti kvalitativnoga rasta, nego ne može biti ni suvremenoga obrazovanja. Ljudski kapital i znanje postaju sve veći problem.

U diskusiji o porukama s prošloga (studeni 2004.) Opatijskoga savjetovanja ekonomista Vojnić je rekao da se mora početi od realne spoznaje o preapreciranoj kuni. Takve spoznaje nikako ne znače plediranje za nekim ishitrenim administrativnim mjerama u smislu devalvacije i to ne zato što to u nekom normalnom makroekonomskom okruženju ne bi bilo dobro i potrebno nego zato što to nije moguće. Glavne su barijere prevelika eurizacija i klauzule, s jedne strane, i dostignuti stupanj vanjske zaduženosti (veći od 80% BDP), sa druge strane. ("Dugovi u svjetlu modela razvoja", "Ekonomija / Economics", broj 3, veljača 2005.) Takva situacija koliko god bila neugodna za postojeće gospodarske prilike u Hrvatskoj i sama po sebi predstavlja dodatni stimulans za što bolju pripremu i za što brže uključivanje Europskoj uniji. Vojnić ocjenjuje da će se mnogi veoma teški problemi hrvatske privrede i društva, i to kako oni ekonomski, tako i oni socijalni, politički i ekološki, u općem ozračju Europske unije pojaviti u nešto drugačijem svjetlu. To nešto drugačije svjetlo odnosi se i na postojeću strukturu vlasništva banaka.

Vojnić posebno upozorava na činjenicu da jedna mala i još uvijek nedovoljno razvijena zemlja kao što je Hrvatska, mora (uključivanjem u Europsku uniju) tražiti zaštitu od slobodnog djelovanja ogromne moći globaliziranoga tržišta pod čijim utjecajem bogati postaju sve bogatijima, a siromašni sve siromašnjima.

U tome kontekstu Vojnić opetovano spominje teze koje je razradio u jednom od svojih posljednjih radova pod naslovom "Tržište, prokletstvo ili spasenje". Zaštita neke zemlje od slobodnog djelokruga globaliziranoga tržišta može se naći samo u uključivanju u integracijske procese, što znači u Europsku uniju. S time u vezi Vojnić nerijetko napominje da su znanstvenici, po prirodi stvari sumnjičavi prema svemu pa i prema ulasku u Europsku uniju. Cost-benefit analiza uvijek je, osobito za ekonomiste, veoma važna.

Imajući sve to u vidu kao i sve ono što su praksa i spoznaja novih članica pokazale, Vojnić prosuđuje da nije pravo pitanje: koji nas sve problemi čekaju kada uđemo u Europsku uniju? Jer neupitno je da će velikih problema biti. A pravo je pitanje: s kojim ćemo se problemima morati sučeljavati i boriti, ako ne uđemo u Europsku uniju? Znanstvene spoznaje i praksa jednako kao i iskustvo drugih bez i najmanje sumnje i dileme upozoravaju da bi nam u tom slučaju bilo još mnogo gore i teže. Sasvim je izvjesno da nećemo pogriješiti ako kažemo: dobar dan Europska unijo!

Kada se govori o cjelovitim Vojnićevim pogledima na kompleks ekonomije i politike tranzicije, valja, čini se, razlikovati one pragmatične poglede koji su nastali silom i stihijom povijesnih događanja i one koji se spominju samo kao moguća vizija.

Može se reći da pod silom i stihijom povijesnih događanja Vojnić podrazumijeva dvije strane medalje. Prva se odnosi na one činjenice koje su obrađene u radovima o proturječjima tržišta i demokracije i o pogreškama zbog kojih je realni socijalizam od prvoga dana došao u krizu i u konačnici morao sići s povijesne scene. Druga se strana medalje odnosi na činjenicu da je tranzicija započela u vrijeme dominacije ekonomskog neoliberalizma i reforme društva blagostanja. U takvoj je situaciji jedini mogući put ostvarivanja ekonomije i politike tranzicije bio uspostavljanje povijesno prekinutih civilizacijskih trendova koji se odnose na pluralizaciju vlasništva tržišta i političkog ustrojstva, uključivši zaštitu ljudskih prava i sloboda.

U stvarnosti se to prema jednakom modelu ostvarivalo i za realni i za samoupravni socijalizam, koji je pretrpio teška razaranja eksplozijom balkanskog nacionalizma. Tražeći teoretske odgovore na takva ostvarivanja ekonomije i politike tranzicije, Vojnić podsjeća da je politička ekonomija zapravo povijest vlasništva. Državno, pa ni društveno vlasništvo nisu izdržali konkurenciju privatnoga vlasništva. Što to znači? Je li to kraj političke ekonomije? Takva su pitanja postavljali i Branko Horvat, koji je zastupao koncept restauracije, a ne tranzicije, zatim Predrag Vranicki, Josip Županov i drugi. Vojnić to pitanje posebno razmatra u radu "Privatno vlasništvo u povijesnoj retrospektivi i aktualnom trenutku" ("Ekonomski pregled", 1-3/2000.) i u radu "Tržište-prokletstvo ili spasenje". Ne upuštajući se dublje u ovaj sklop problema (povezan s pitanjem: je li nastupio kraj političke ekonomije?), Vojnić se ograničava na to da će snažan zamah četvrte informatičke tehnološke

revolucije i dalji razvitak informatičkoga društva (i oslobađanje informacija) baciti jedno sasvim novo svjetlo i na karakter daljeg razvitka vlasničkih odnosa i na cijeli kompleks oslobađanja rada. Pitanje: hoće li to značiti i nestanak klasičnog tržišta? Vojnić ostavlja otvorenim.

Na kraju valja spomenuti i Vojnićeve prosudbe (koje su se mogle čuti od veterana reforme i tranzicije) o tome da su reformska (ekonomska i politička) događanja na ovim našim prostorima dala znanstveni (i ne samo znanstveni) doprinos ubrzanju kraha boljševičke opcije i rušenju berlinskoga zida. U knjizi, koju je godine 2003. objavio Yoji Koyama, istaknuti japanski ekonomist koji se dugo godina bavi komparativnim studijama, pod naslovom "South Eastern Europe in Transition" (Sveučilište Niigata, Japan), ovaj spominje Branka Horvata i Dragomira Vojnića kao doajene ekonomskih znanosti u Hrvatskoj.

Za vrijeme tranzicije Vojnićevu su pozornost posebno plijenili problemi povezani s utjecajima i djelovanjem četvrte tehnološke (informatičke) revolucije.

U nizu tih problema valja posebno spomenuti one koji se odnose na dominirajuću ulogu doktrine ekonomskog neoliberalizma i na reformu društva blagostanja. S time u vezi posebnu je pozornost posvetio diskusiji na relaciji Washington - Post Washington Consensus. Spominje da su znanstvenici Ekonomskog instituta, Zagreb na te probleme upozoravali još na početku devedesetih godina 20. stoljeća. Upozorenja svjetske znanosti i međunarodnih financijskih organizacija (Joseph Stiglitz i Grzegorz Kolodko) uslijedila su na svršetku devedesetih. Svi spomenuti događaji i problemi nanijeli su velike štete zemljama u tranziciji. To više, što su pojedine zemlje, zbog izostanka tržišne tradicije, bile slabije pripremljene za tranziciju.

Govoreći o dominaciji doktrine ekonomskog neoliberalizma, Vojnić podsjeća da kapitalistički svjetski sustav nije spasila nevidljiva ruka Adama Smitha (tj. slobodno djelovanje tržišta), nego veoma vidljiva ruka Johna Maynarda Keynesa.

Ocjenjuje da se samo u kombinaciji tih dviju doktrina može ostvarivati djelotvorna ekonomska i razvojna politika. Pomanjkanje takvoga pristupa u devedesetim je godinama 20. stoljeća nanijelo goleme štete zemljama u tranziciji općenito, a Hrvatskoj (zbog potpuno nekritičkog prihvaćanja doktrine ekonomskog neoliberalizma) posebno. Tu spoznaju moraju uvažiti i oni ekonomisti-znanstvenici i analitičari - koji se smatraju neoliberalima i oni koji se smatraju neokejnesijancima.

Na početku novoga stoljeća u središtu Vojnićevih istraživanja bila su proturječja tržišta i demokracije kao stožernih institucija naše civilizacije. U nizu takvih radova posebnu je pozornost privukao već spomenuti rad "Tržište-prokletstvo ili spasenje".

Vojnić ta proturječja stavlja u samo središte kompleksa problema koji se odnose na održivi razvitak. On ocjenjuje da se samo u svjetlu rješavanja, ili barem bitnog ublažavanja, tih proturječja mogu postepeno ostvarivati bitne pretpostavke

održivoga razvitka. U okviru kompleksa održivoga razvitka posebno ističe tri segmenta: (1) ekonomski (2) socijalni i (3) ekološki.

Stvaranje uvjeta održivoga razvitka Vojnić ocjenjuje kao osnovnu zadaću XXI. stoljeća. Početak toga procesa ne trpi odlaganje. Takav svoj stav Vojnić posebno argumentira činjenicom da su svi postojeći fundamentalizmi (i na njima zasnovane manifestacije) u krajnjoj instanci povezani s djelovanjem spomenutih proturječja. Pored poznatih fundamentalističkih manifestacija (kao što su rasne, nacionalne, religijske i sl.) u novije su se vrijeme te manifestacije počele izražavati i u globaliziranom terorizmu kao najvećim zlom suvremenoga svijeta. Hrvatska je po svojem političkom ustrojstvu prirodni član međunarodne antiterorističke koalicije, ali, Hrvatska kao mala zemlja s veoma izrazitom europskom poviješću, a isto tako i s izrazitim europskim pretenzijama, mora obratiti pozornost i na povijesnu dimenziju tretiranih problema.

Vojnić ocjenjuje da će postojeće inicijative i reforme Ujedinjenih naroda, posebno one koje predviđaju da se određeni (dogovoreni) postotak BDP onih najrazvijenijih preraspodjeljuje u korist onih manje razvijenih, imati veoma djelotvorno utjecati na ubrzanje procesa smanjivanja svjetskog siromaštva, a samim time i na smanjivanje ogromnih, bolje reći drastičnih, razlika između razvijenih i nerazvijenih dijelova svijeta. Valja se nadati da će se i mnoge na tim osnovama zasnovane - manifestacije različitih fundamentalizama postupno smanjivati i u konačnici nestati.

Vojnić je problem održivoga razvitka fokusirao kao planetarni problem. Bez povećavanja uloge solidarnosti naš planet ne bi mogao preživjeti. I premda ne mislim da se o znanstvenom opusu Dragomira Vojnića još po nešto ne bi moglo i moralno reći, ipak u ovoj fazi ovo istraživanje zaokružujem i završavam. Neki od razloga navedeni su u fusnoti uz naslov ovoga rada.

ECONOMIC DEVELOPMENT, INVESTMENTS, FIXED CAPITAL AND
ECONOMICS AND POLITICS OF TRANSITION

Summary

The Central board of the Croatian Economic Association decided at its session on 15 February, 2005 to denote two anniversaries this year. The first anniversary relates to denotation of the seventieth anniversary of the journal *Ekonomski pregled* published by the Croatian Economic Association. The second anniversary relates to denotation of the eightieth anniversary of the birth of Dragomir Vojnić who has been the editor-in-chief of the journal *Ekonomski pregled* for over twenty-five years. The author of this paper had even earlier done research on scientific work of Dragomir Vojnić, as one of the most prominent Croatian economists. Dragomir Vojnić is one of the renovators of the Institute of Economics, Zagreb in 1952. This Institute belongs to the oldest economic institutes in this part of Europe. It was established in 1939, and the journal *Ekonomski pregled* in 1935. Dragomir Vojnić is the senior research fellow (emeritus) in the Institute of Economics, Zagreb and the full professor (emeritus) at the Economic Faculty, University of Zagreb. He is the member and associate of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, first, and later on of the Croatian Academy of Sciences and Arts. From 1972 to 1990 he was the president of the Federal Economic Council. From 1973 to 1993 he was director of the Institute of Economics Zagreb. The scientific work of Dragomir Vojnić relates to two complexes. These are: (1) Economic development, investments and fixed capital; (2) Economics and politics of transition

Among twelve published books, six of them relate to the first, and six to the second complex of research. In the field of economic sciences he published over 150 articles in the country and abroad. He was very active in international scientific collaboration. As director of the Institute of Economics, Zagreb he especially collaborated with the Vienna Institute for Comparative International Studies, Institute for International Economic and Political Research of the Russian Academy of Sciences (Moscow) and Institute for Comparative Studies of the Florida State University. This collaboration has been well presented by 21 books in English, published by PRAEGER, New York and MacMillan, London. Dragomir Vojnić was very reform-oriented, and participated actively in scientific preparation of reform and transition. Along to very active participation in reform events in our country, he actively participated in preparation of reform in some other countries as well. Here we think of Russia where he directly participated in the attempt of Hruschov to introduce the self-management in 1962, and at the end of the ninetieth in the attempt of Gorbachov to introduce general pluralization and democratisation. In a long series of Vojnić's works especially mentioned should be one of the most recent which was under the title «Market – damnation or salvation» published in the *Ekonomski pregled*, in Croatian and English. The paper concentrates on the complex of sustainable development in the light of market and democracy contradictions. The main Vojnić's messages are that sustainable development can be realized only by combination of the invisible hand of Adam Smith (i.e. market) and the visible hand of John Maynard Keynes (i.e. active economic policy). That means that sustainable development in all three segments (economic, social and ecological), along to

the combination of the mentioned doctrines, demands a far stronger role of solidarity. For the course of sustainable development the most responsible are those most developed: USA, European Union and Japan. The United Nations which has for this purpose already started the corresponding reforms, must have a decisive role in that. Sustainable development with a special emphasis on accelerated decrease of the world poverty must be the fundamental task of not only of the XXIst century but of the forthcoming years as well.

Key words: market, capitalism, sustainable development, neoliberalism, transition, work, labour, capital, solidarity